

Злидні

Іван Багмут

Вустимко сидить біля загати у рові під вербами і дражниться з зозулею.

— Ку-ку! — чуто з густого гілля.

— Поцілуй слинявого Луку! — відповідає їй Вустимко.

— Ку-ку! — знову каже зозуля.

— Поцілуй слинявого Луку! — зразу ж повторює Вустимко.

Хлопчикові хочеться, щоб його було зверху, але зозуля кує та й кує, і Вустимко відповів їй, мабуть, разів із сорок. Та сьогодні він може хоч і до вечора отак розмовляти з нею. Сьогодні Вустимка ніхто не примусить робити. Батько вже з тиждень як косить у поміщика сіно і навіть увечері не приходить додому. Мама — на поденщині у сусідів. А Галі, своєї старшої сестри, Вустимко, по-перше, не боїться, а, по-друге,— їй нема коли шукати його. Вона повинна і обід зварити, і вівцю припнути на городі, щоб паслася, і маленького Гриця заколихати, а Галі тільки тринадцять років.

— Ку-ку! — лунає десь угорі.

Хлопчик не встигає відповісти, як чує голос сестри:

— Вустимку! Де ти?

Еге! Він не такий дурний, щоб отак відразу і відгукнутися. Він почекає, поїш Галя не скаже, навіщо вона його кличе.

— Вустимку! Снідати!

О, снідати він завжди готовий. Вустимко враз забуває про зозулю і, підібравши довгу сорочку (йому ще тільки шість років, і він ходить без штанів), біжить до хати.

Галя зустрічає його на порозі і насамперед хоче витерти йому носа. Вустимко виривається. І що то за звичка у дорослих витирати йому носа!

Дідусь уже сидить на маленькому стільчику перед низьким столиком. Вустимко і Галя сідають просто на долівку.

Картопля смачно парує в казані посеред столика, але Вустимко знає, що поки дідусь не почне їсти, нічого зі столу брати не можна. Він не зводить очей з однієї картоплини, яка так розкипіла, що з неї облізла майже вся шкірка. Біла середина картоплини аж виблискує смачними кришталіками. Що, як саме її візьме дідусь? Вустимко стежить, затаївши дух, за дідовою рукою.

Але старий бере іншу картоплину.

Вустимко з радістю захоплює свою здобич і, обпікаючи пальці, чистить. Хлопчик вмочає картоплину в сіль і запихає її в рот. Але вона така гаряча, що на очах у нього виступають сльози. Вустимко перевертає її в роті язиком, шумно втягає в себе повітря і нарешті таки ковтає.

— Ну й гаряче! — каже він, віддихнувши.

— Студи, дураче, під носом вітер є! — усміхається дідусь.

Галя сміється, дід сміється, і Вустимко сміється.

"Ну, таке скажуть дідусь!" — думає хлопчик і запитує:

— Де ж там той вітер?

— А в роті. Подмеш ротом, от тобі й вітер,— пояснює Галя.

Дід оглядається на мисник і несміливо питає в Галі:

— Олійки немає?

— Нема, дідусю,— зітхає Галя.

Поївши, Вустимко прожогом вибігає з хати і біжить у верби закінчити розмову з зозулею. Але вона вже полетіла. Хлопчик вибігає на шлях. З сусідськими Сашком і Омельком він робить хатки з піску. Коли це обридає, хлопці йдуть до глинища, що викопане в кінці садиби у Омелькових батьків. Глинище глибоке, а на дні жаби. Вустимкові стає страшно від думки, що туди можна впасти.

Хлопці шпурляють грудки сухої глини на жаб, аж поки ті не ховаються. Потім знаходять по лозині і граються в коней. Вони вибігають на шлях і, намагаючись якомога більше здіймати куряви, з іржанням гасають по дорозі.

По обіді Вустимко згадує, що скучив за мамою. Він біжить до Мичаків. Це через дві хати. Там мама на поденщині, маже повітку.

Вустимко спиняється біля воріт. Собака прив'язаний! Можна зайти.

Мати і ще кілька жінок мажуть. Вустимкові теж хочеться мазати. Він бере кавалок глини, але мати суворо кричить на нього, і він біжить до Мичаків у хату. Лука, той самий слинявий Лука, що ним він дражнивсь з зозулею, зараз, мабуть, у хаті, бо в дворі його ніде не видно.

Хлопчик спиняється біля порога. Мичаки саме обідають.

На чільному місці сидить дід Лука, весь висохлий, з сивою, аж пожовклою, бородою, із запалими очима, як у святого на образі в церкві. Біля нього дорослі сини. Старший, Оникій, вже теж з сивиною, тільки він товстий, а не худий, як дід. Далі сидять невістки, внуки. Серед них і малий Лука.

Тітка Ганна, Оникієва жінка, кидає на Вустимка погляд і зразу ж відводить недобрі очі.

— За старцями спокійно не пообідаєш,— шипить вона.

Вустимко не розуміє, до чого ці слова. Він озирається. Ні в хаті, ні надворі немає жодного старця.

Кликати зараз Луку ніяково, і Вустимко дивиться на стіл. Бач, пшеничний хліб! Та чого ж їм не їсти пшеничного, як у них свій млин. І не тільки млин, а й машина! Вустимків татко молотить снопи ціпом, а Мичаки — паровою машиною! А соломи скільки! Навіть загату з соломи зробили.

Тітка Ганна витягає з печі казан, насипає в полумиски юшку і ставить на стіл.

Оникій перший набирає ложку, бере в рот, але раптом весь червоніє, на очах його показуються сльози. Він випльовує юшку і лається.

— Тобі б пропало! Яке ж гаряче!

Вустимкові стає весело.

— Студи, дураче! Під носом вітер є! — повторює він дідусеву приказку і заливається

реготом, сподіваючись, що за ним засміються всі.

Але ніхто не сміється. Тільки малий Лука чмихнув і враз замовк, діставши стусана від матері.

Обличчя товстого Оникія наливається кров'ю. Він спиняє на Вустимкові важкий погляд і хрипло каже:

— Щеня! Ти на кого сказав так?

Вустимкові незрозуміло, чого на нього розсердився дядько Оникій. І дід Лука, і тітка Ганна, і всі за столом дивляться на нього вороже. Тільки наймолодша невістка — тітка Лукія — нахилилася, щоб приховати посмішку.

— Яке коріння, таке й насіння,— каже Ганна.— Скажу Марії, нехай відлупцює.

— Ага, ага,— гугнявить старий Лука.— Та нехай так відлупцює, щоб аж шкіра порепалась. Вчити треба... Прости господи...

— Геть з хати, щеня! — гримає Оникій. Слинявий Лука голосно регоче. Та на цей раз мати не дає йому стусана.

Вустимко розгубився. Що ж він сказав такого? За що його виганяють з хати?

В цей час Ганна встає ніби до печі і несподівано хапає Вустимка за вухо. Не пам'ятаючи себе від переляку, хлопчик виривається і щосили тікає з хати. Він підбігає до матері і ховається за неї, вчепившись в її спідницю.

— Чого ти? — стурбовано питає мати. Але розгнівана Ганна вже тут.

— Розпустила свого шибеника!—репетує вона.— Оникій тобі заробити дає, а оцей голуцванок йому дурня завдає! У власній хаті хазяїна ображають! Дурнем обізвав хазяїна! Де ж це видано — дурнем обізвати хазяїна в його хаті! Карай! Карай його! При мені карай!

Вустимко якусь мить вагається — тікати від матері чи триматися її. Ні, мати не дасть в обиду, і він ще міцніше притискається до неї.

— Карай! — як навішена верещить Ганна.— Щоб шкіра порепалась!

Мати брудними, вимазаними в глину руками ловить Вустимка за плечі, а коли він пробує вирватися, хапає його за голову. Вустимко випльовує глину з рота, починає плакати. Але мати не зважає. Вона задирає йому сорочку, і лункі удари сиплються Вустимкові на спину.

Ось як оборонила його мати! А він же шукав у неї захисту від сердитих Мичаків... Образа закипіла на матір. Удари ляскають один за одним, але Вустимко не відчуває болю, таке обурення в нього проти матері, проти Ганни, проти всіх Мичаків. Хіба він хотів когось образити? За що його б'є мати?

Мазальниці стоять мовчки, потупивши очі в землю. Ніхто не скаже й слова за хлопчика. А Ганна все репетує:

— Карай! Карай!

З хати вибігає слинявий Лука і, побачивши, що Вустимка б'ють, регочеться і, пританцьовуючи, виспівує:

Раз, два, три, чотири.

Прив'язали до драбини,

І сорочку зняли,
Й прочуханки дали!

Вустимко не витримує знущання. Він вигинається і кусає матір за руку. Та, скрикнувши, відсмикує руку, а Вустимко виривається і стрімголов тікає з двору.

Не спиняючись, він біжить вулицею додому і ховається в садку. Спина вся горить. Він обережно торкається її пальцем. Ні, шкіра не порепалася. Тепер він починає плакати. Від болю, від образи, від несправедливості.

Довго Вустимко лежить у густому вишняку і беззвучно ридає.

Поступово спина перестає боліти. Хлопчик глибоко зітхає, але всередині все в нього кипить. Він мріє про те, як виросте великим і помститься за все, за все... Він турне Мичаків у глинище до жаб. Всіх: і Оникія, і Ганну, і слинявого Луку. Вустимко уявляє, як жаби вчепляться в огидні обличчя ворогів і як ті почнуть сохнути, сохнути і повмирають...

Матері він теж не забуде образи. Він сидітиме тут до ранку, простудиться і вмере. Нехай тоді мати поплаче!

Кілька разів його гукає Галя, але Вустимко мовчить. Він тільки переходить з вишняка під верби і ховається в густих заростях.

Увечері повертається мати. Вустимкові видно з своєї схованки, як вона розповідає щось Галі, дідусеві, і вони починають гукати Вустимка, але він мовчить. Мати годує Гриця, заганняє в кошару ягницю. У неї стурбоване обличчя, і Вустимко відчуває насолоду. Ага! Пошукайте тепер його! Ні, він сидітиме тут не тільки цю ніч, а й завтра!

Вправившись, мати теж починає гукати. Вона шукає в садку, заглядає в колодязь.

Коли зовсім смеркається, Вустимко вже не бачить, що робить мама, а тільки чує її стурбований голос:

— Вустимку! Де ти? Вустимку!

— Вустимку! — гукають дідусь і Галя.

Потім їхні голоси стихають. Хлопчик сидить у вербах і мріє про той час, коли він виросте великим. Раптом він чує, як щось шерехтить біля нього. Вустимко злякано підстрибує на місці і торкається ногою чогось холодного, слизького.

— Жаба!

Він кидається від верб і біжить до хати. Надворі вже зовсім темно. В хаті не світиться — немає гасу, але двері відчинені. На порозі сидить дідусь і, кашляючи, розмовляє сам з собою:

— Ну, навіщо його бити?... Воно ж дурне... Хіба ж воно розуміє?

Вустимко ховається за причілкум. Отут він стоятиме до ранку. Але жаби стрибають попід стіною, і йому стає моторошно. Він наближається до вутла і зненацька відчуває, як у темряві чиясь рука хапає його за сорочку. Він не встигає вирватись і тільки втягає голову в плечі, чекаючи, що його знову битимуть за те, що він не озвався.

Та мати не б'є його. Вона обнімає хлопчика і шорсткою рукою гладить йому обличчя.

— Моє нещасне,— тихо промовила мама, і Вустимко відчуває, як йому на голову

капають сльози. Вся злість на маму враз проходить. Він пригортається до неї і глибоко-глибоко зітхає.

— Не я тебе била, злидні тебе били,— плаче мати і притуляється мокрою щокою до його обличчя.

Вустимкові це не зовсім зрозуміло. Як же так? Мама ж била сама, а каже, що злидні... Потім він догадується: мати не хотіла бити, а Мичаки напустили на неї злиднів, і вона тоді побила.

— Ходімо в хату,— каже мати лагідно і бере його, великого, на руки.

Вустимкові стає так гарно на серці. Він обнімає маму за шию і каже:

— Не плачте, мамо! Я як виросту, так ми з татком дамо! І злидням і Мичакам!